

KITAKALBIŲ LIETUVIŲ KALBOS FONETIKOS MOKYMAS

Šio straipsnio tikslas-atskleisti kai kurias kitakalbių lietuvių kalbos fonetikos mokymo ypatybes. Žmonės, kalbantys nelietuviškai, susiduria su sunkumais, mokantis šią seną indoeuropiečių kalbą. Kaip visiems žinoma, lietuviai perėmė iš ide daug to, ko nėra nei rusų, nei baltarusių kalbose. Džiugu, kad praktinis lietuvių kalbos mokymo kursas prasideda nuo šios kalbos abėcėlės ir fonetikos. Aukštosios mokyklos studentams –lituanistams ir žmonėms, lankantiems vakarinius lietuvių kalbos kursus, reikia skirti daug dėmesio fonetikai.

Reikia prisiminti, kad fonetika-tai mokslas apie garsus. Pagal tai, kaip oras išeina iš burnos, jie yra skirstomi į balsius ir priebalsius. Nelietuviams sunku suprasti, kad pagal tarimo trukmę balsiai gali būti trumpieji ir ilgieji. Ypač tai pasakytina apie balsius, žymimus raidėmis i ir u. Jie pagal tarimo trukmę sudaro opoziciją i-y ir u-ū. Čia reikia prisiminti mums visiems žinomas J. Kruopienės, Vilniaus universiteto dėstytojos knygas. Jose galima rasti daug pratimų, kurie padeda atskirti trumpą garsą i nuo ilgo y ir trumpą u – nuo ilgo ū. Šias užduotis reikia atlikti iš pradžių žodžiu, o po to raštu. Reikia mechaniškai skaityti, nors ir nesuprantant, ką tie žodžiai reiškia. Užsienio kalbų mokymo metodika labai pataria atlikti tokio tipo pratimus.

Po pratybų žodžiu patartina pereiti prie užduočių raštu. Galima paprašyti klausytojų įrašyti raides į panašios formos žodžius. Šiose užduotyse gali būti specialiai parinkti žodžiai, kurie skiriasi tik viena raide, pav. ritas ir rytas. Žodžius dėstytoja turėtų skaityti du kartus: iš pradžių galima lėčiau, o po to greičiau. Jeigu pirmame žodyje garsą i reikia tarti trumpai ir neįtemptai, tai antrame žodyje- atvirkščiai. Paskui klausytojai skaito žodžių poras su įrašytomis raidėmis. Kiti studentai-lituanistai arba vakarinių kursų lankytojai pasitiktina, ką įrašė, ir ištaiso klaidas, jeigu jos yra.

Lietuvių kalba turtinga dvigarsiais. Tai dviejų garsų junginys. Jį reikia ištarti kartu, be pauzių. Žodžių su jais negalima rasti nei rusų, nei baltarusių kalbose. Šiam fonetikos reiškiniui reikia skirti daug dėmesio, mokantis šią seną baltų kalbą.

Lietuvių kalboje dvigarsiai yra skirstomi į devynis dvibalsius (šešis lietuviškus ir tris nelietuviškos kilmės) ir šešiolika mišriųjų dvigarsių. Abu dvigarsių komponentai turi priklausyti vienam ir tam pačiam skiemeniui. Čia reikėtų prisiminti, kad žodyje yra tiek skiemenų, kiek balsių. Kartais pasitaiko atveju, kad ir vienas balsis sudaro skiemenį, pav. paima. Šiame žodyje aiškiai galima išskirti tris skiemenis: pa-i-ma, taigi im nebus mišrusis dvigarsis. Būtina žinoti, kas sudaro skiemens pagrindą, ir išmokti skiemenuoti lietuviškus žodžius. Tik po to galima mokyti juose rasti dvigarsius.

Ypatingą dėmesį reikia atkreipti į dvibalsius uo ir ie. Šie dviejų balsių junginiai išsiskiria tuo, kad “dvibalsių dėmenys taip susilieja (sutampa), kad sunku nustatyti, kur baigiasi i ir prasideda e arba kur baigiasi u ir prasideda o, pav.:pienas, duona. Dėl to šie dvibalsiai vadinami sutaptiniais.” [1,p.68]. Net ne visi lietuviai juos atskiria. Dvibalsiu uo žodžiai gali prasidėti, gali ir pasibaigti, pav. uodas, uola, uoga, kuolas, puodas, juodas, puota, ruožas, duona, akmuo, ruduo, šuo, dubuo, skiemuo ir t.t. Reikia atkreipti besimokančių dėmesį, kad prieš dvibalsį uo netiriamas nei joks pašalinis garsas. Patį dvibalsį uo reikia tarti su papildomu garsu [a]. Klausytojai turėtų žodžius su šiuo dvibalsiu tarti net po keletą kartų.

Lietuvių kalboje gausu žodžių, prasidedančių dvibalsiu ie. Tai ir moteriškas vardas Jeva, ir krūmo pavadinimas ieva, kiti žodžiai, pav. ietis, iešmas ir t.t. Žodžius, kurių pradžioje yra šis populiarus lietuviškas dvibalsis, reikėtų tarti su papildomu garsu [j]. Jis tik tariamas, bet nerašomas.

Baltarusių ir rusų kalbose nėra garso [ė]. “Šiek tiek sunkumų gali sudaryti balsio e tarimas. Savo “išvaizda” jis atrodo panašus į e, tačiau tariamas skirtingai. Garsas [ė] yra uždaresnis (siauresnis), lūpos įtemptos tarsi šypsantis ir tik truputį pravertos, visi kiti kalbos padargai taip pat įtempti.” [2,p.9-10]. Kitakalbiamis galima patarti keletą kartų ištarti žodžius kėlė, rėkė, dėdė, tėtė,

saulė, gėlė, lėlė, pelė, lėkštė ir t.t. Jeigu šį garsą sunku išarti praktinių lietuvių kalbos užsiėmimų metu, tai būtina skirti laiko jo taisyklingo tarimo įgūdžiams namuose.

Kalbant apie balsius, nereikia pamiršti ir garso [o] tarimo. Ne vieną kartą teko išgirsti, kad kitakalbiai šį garsą taria panašiai kaip savo gimtojoje kalboje, tai yra priartina prie garso [a]. Kaip žinoma, lietuviškos kilmės žodžiuose garsas [o] paprastai tariamas ilgai, pav. žodis, kotas, atostogos, rodyti, voras ir t.t. Tarptautiniuose žodžiuose, kurie į lietuvių kalbą pateko palyginti neseniai, šis garsas tariamas trumpai, pav. biologija, geologija, istorija, kioskas ir t.t. Žodžiuose sekretorius, doleris, majoras šis pagal horizontalią liežuvio padėtį užpakalinės eilės balsis, pagal vertikalią liežuvio padėtį vidutinio pakilimo balsis ir pagal lūpų veiklą lūpinis balsis yra tariamas ilgai, nes šie žodžiai lietuvių kalboje vartojami jau seniai.

Netaisyklingo garso [o] tarimo atvejų pasitaiko gana dažnai. Tai pasakytina apie vienaskaitos vyriškosios giminės daiktavardžių, neįvardžiuotinių ir įvardžiuotinių kokybinių būdvardžių ir kelintinių skaitvardžių, parodomųjų įvardžių, tiesioginės nuosakos būtojo kartino laiko veiksmažodžių vienaskaitos ir daugiskaitos trečiojo asmens formų galūninio [o] tarimą, pav. sodo, namo, gero, linksmojo, penkto, šito, ano, galvojo, gyveno. Retai pasitaiko savybinių įvardžių mano, tavo, savo netaisyklingo [o] tarimo atvejų.

Labai svarbu taisyklingai išarti žodžių galūnes. Netaisyklingas garso [o] tarimas, jo virtimas [a] gali pakeisti ne tik kaitomų kalbos dalių linksnį, bet ir giminę. Jeigu vietoje garso [o] parodomąjį įvardį ano galūnėje bus išartas [a], tai jau reikės kalbėti ne apie vienaskaitos kilmininko formos įvardį ano, bet jau apie moteriškosios giminės vardininko formos įvardį ana. Tiesioginės nuosakos būtojo kartino laiko vienaskaitos ir daugiskaitos trečiojo asmens formų veiksmažodžiai galvojo, gyveno gali virsti jau tiesioginės nuosakos esamojo laiko A tipo vienaskaitos ir daugiskaitos trečiojo asmens formų veiksmažodžiais galvoja, gyvena.

Prie priebalsių, kurių tarimą reikia labai dažnai taisyti, priklauso garsai [š] ir [ž]. Kitakalbiams, besimokantiems lietuvių kalbos, labai sunku priprasti, kad lietuvių kalboje šie garsai gali būti ir kieti, ir minkšti. Šių garsų tarimas priklauso nuo to, kokie balsiai stovi po [ž] ir [š]. Pagal liežuvio horizontalią padėtį balsiai gali būti priešakinės eilės (i, j, y, e, e, e) ir užpakalinės eilės (u, ū, u, o, a, a). Taigi, žodžiuose žilas, ožis, žygis, žėlė, žemė, rožė, šilas, šis, šydas, ruošė, šeria garsai [ž] ir [š] tariami minkštai. Po jų stovi priešakinės eilės balsiai.

Šiame straipsnyje buvo pamėginta atkreipti dėmesį į kai kurias dažnai pasitaikančias kitakalbių lietuvių kalbos fonetikos mokymo ypatybes. Reikia stengtis kuo geriau tarti šios gražios ir melodingos baltų kalbos garsus. Reikia siekti, kad neteisingas garsų tarimas netrukdytų bendrauti.

Literatūra

1. Kruopienė, I. Išart... Taisyklingos tarties mokomoji knyga. – Vilnius: Gimtasis žodis, 2004.
2. Kruopienė, I. Trumpas lietuvių kalbos fonetikos aprašas. – Vilnius: VU, 1996.